

رابطه سواد بوم شناختی، سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی با دغدغه محیط زیستی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه تبریز)

فتانه حاجیلو^{*}، محمد باقر علیزاده اقدم و سولماز سقلی

گروه علوم اجتماعی، دانشکده حقوق و علوم اجتماعی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۴/۱۸

حاجیلو، ف.، م.ب. علیزاده اقدم و س. سقلی. ۱۳۹۹. رابطه سواد بوم شناختی، سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی با دغدغه محیط زیستی (مورد مطالعه دانشجویان دانشگاه تبریز). فصلنامه علوم محیطی. ۱۸ (۴): ۶۹-۸۶.

سابقه و هدف: مفهوم دغدغه محیط زیستی سال‌هاست که با پشتوانه‌های نظری مختلف در علوم اجتماعی و روانشناسی بررسی می‌شود اما به تازگی از دیگر مفاهیم انتزاعی مرتبط با محیط زیست جدا شده است. در سال‌های اخیر با تفکیک آن از مفاهیمی نظیر نگرش، آگاهی و هوشیاری به شکلی مستقل به‌عنوان متغیری متشکل از مفاهیم عینی و ذهنی در قالب ابعاد افقی و عمودی که هر یک دارای مؤلفه‌های سازنده متفاوتی هستند، بررسی می‌شود. هدف پژوهش حاضر بررسی رابطه برخی عامل‌های اجتماعی با مؤلفه‌های سازنده بعد افقی دغدغه محیط زیستی است که براساس نظریه شافرین شامل ابعاد: محرک احساسی، مؤلفه شناختی، اراده رفتاری و رفتار عملی می‌باشد.

مواد و روش‌ها: پژوهش حاضر از نوع تحقیق‌های کاربردی و به لحاظ زمانی در زمره تحقیق‌های مقطعی است، شیوه پژوهش پیمایشی^۱ است و داده‌های آن حاصل تجزیه و تحلیل نظرات گردآوری شده پاسخگویان است. همچنین از نظر بررسی روابط بین متغیرها از نوع تحقیق‌های همبستگی است. جامعه آماری تحقیق دانشجویان دانشگاه تبریز و نمونه آماری آن با استفاده از فرمول کوکران ۳۸۷ نفر تعیین شده و با استفاده از نمونه‌گیری سهمیه‌ای تمام دانشکده‌های دانشگاه بررسی شده است. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه و سؤال‌های آن با استفاده از سؤال‌های استاندارد سنجش نگرش محیط زیستی، سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی پژوهش‌های قبلی تنظیم شده، تجزیه و تحلیل داده‌ها با استفاده از آزمون‌های متناسب با سطح سنجش متغیرها از طریق نرم افزار SPSS انجام شده است.

نتایج و بحث: نتایج تحقیق نشان می‌دهد میانگین دغدغه محیط زیستی به‌عنوان متغیر وابسته تحقیق ۳۷/۱۷ است که بیش از میانگین قابل اکتساب برای متغیر تعریف شده است. یافته‌ها همچنین نشان می‌دهد متغیر سواد محیط زیستی با ضریب استاندارد ۰/۲۸۱ رابطه معنی‌داری با دغدغه محیط زیستی دانشجویان دارد اما دو متغیر رضایت اجتماعی و سرمایه اجتماعی تأثیر معنی‌داری بر میزان دغدغه محیط زیستی دانشجویان دانشگاه تبریز نداشته است.

نتیجه‌گیری: نوع و میزان دغدغه‌های محیط زیستی افراد، وابسته به میزان آگاهی آن‌ها از فرآیندهای طبیعی محیط زندگی آن‌ها است. بنابراین یکی از مهمترین عامل‌های مؤثر در حفاظت از محیط زیست، افزایش دانش و سواد بوم شناختی افراد است.

واژه‌های کلیدی: دغدغه محیط زیستی، شافرین، سواد بوم شناختی، رفتار عملی.

^{*} Corresponding Author: Email Address. fhajilou@tabrizu.ac.ir
<http://doi.org.10.29252/envs.18.4.69>

مقدمه

از قرن بیستم میلادی با گسترش فعالیت‌های علمی، پیشرفت‌های وسیع فنی و تبدیل جوامع صنعتی به جوامع خدماتی و اطلاعاتی، موضوع‌ها و انگیزه حرکت‌های اجتماعی از شکل مبارزات طبقاتی به حرکت‌های برابری طلبانه و عدالت‌خواهانه و درکنار آن‌ها به جنبش‌های محیط زیستی معطوف شد. پرداختن به موضوع محیط زیست زمانی اهمیت بیشتری یافت که جوامع متوجه شدند آنچه به‌عنوان نیروی پیشران انقلاب صنعتی استفاده شده، منبع‌هایی از طبیعت هستند که استفاده بدون فرصت‌دادن به تجدید و بازتولید آن‌ها، آسیب‌های غیرقابل جبرانی به توان طبیعی سرزمین‌ها وارد کرده و این آسیب‌ها طی چرخه‌ای طبیعی حیات انسان را به‌طور جدی دچار بحران کرده است.

به نظر کاستلز، از دهه ۱۹۶۰ میلادی به بعد محیط‌زیست‌گرایی دیگر تنها دل‌مشغولی تماشای پرندگان، نجات جنگل‌ها و پاکیزه‌سازی هوا نبوده است. اقدام‌هایی علیه دفع زباله‌های سمی، حقوق مصرف‌کنندگان، اعتراض‌های ضد هسته‌ای و شماری از مسئله‌های دیگر با دفاع از طبیعت ترکیب شده‌اند تا ریشه‌های این نهضت را در چشم‌انداز وسیعی از دعاوی و حق‌طلبی‌ها جای دهند (Castells, 2005). بعد از دهه ۱۹۸۰ میلادی جریان‌های اجتماعی و جنبش‌ها محیط زیستی متعددی، با شعار توسعه پایدار و تقاضای رفع نیاز جامعه به گونه‌ای که بر سر قدرت نسل‌های آینده در تأمین نیازشان معامله نشود، به‌وجود آمدند. از آن زمان تاکنون محیط زیست و بحران‌های آن به موضوع جدی و یکی از دغدغه‌های اصلی حیات اجتماعی انسان بدل شده است.

این موضوع‌ها که ابتدا دغدغه محققان و کارشناسان محیط زیستی بود درحال حاضر به دغدغه اجتماعی و عمومی مبدل شده «به‌طوریکه در دهه‌های اخیر فشار مردم، سیاست‌ورزان و صاحبان صنعت را مجبور کرده است که نسبت به محیط‌زیست رویکرد مسئولانه‌تری داشته

باشند و در کاهش آلودگی‌ها و جلوگیری از تخریب محیط‌زیست فعالیت‌های جدی‌تری انجام دهند» (Vaghafi and Haghghatian, 2013). مسئله محیط زیست در کشور ما نیز مورد توجه قرار گرفته است. در اصل پنجاهم قانون اساسی تصریح شده که «در جمهوری اسلامی ایران، حفاظت از محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات روبه رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌گردد». سنجه‌های عملکرد محیط‌زیستی^۲ اگرچه طی سال‌ها افت و خیزهای فراوانی داشته، باین‌حال نمای کلی آن، وجود بحران‌ها در زمینه‌های مختلف را تأیید می‌کند. انقراض گونه‌های جانوری، کمبود منابع آب تجدیدپذیر، خشک شدن بیشتر تالاب‌ها، استفاده بی‌رویه از منابع آب زیر زمینی، فرورنشست زمین، آلودگی هوا و مسئله ریزگردها، همچنین فرسایش خاک و منابع طبیعی از موضوع‌های مهم محیط‌زیست کشور در سال‌های اخیر است. شدت و گسترش این مسئله‌ها برخی از بحران‌های محیط‌زیستی را به مشکل‌های ملی تبدیل کرده و ناپایداری سیاست‌های اتخاذ شده برای توسعه در سال‌های گذشته را به چالش کشیده است. «محیط زیست و دغدغه‌های آن متأثر از عامل‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فرهنگی است که هر کدام با ابعاد مختلف بر مسئله تأثیر می‌گذارند (Adhami and Akbarzadeh, 2011). دغدغه‌های محیط زیستی مردم نشان دهنده میزان اهمیت و جدی بودن بحران‌های زیستی از منظر اجتماع است. نوع و میزان این دغدغه‌ها نشان دهنده میزان حساسیت جامعه در قبال مسئله محیط زیست و معیاری برای سنجش آگاهی مردم در برابر دگرگونی‌های آن، مسئله‌های کلان و عملکرد در مقابل محیط زیست است. بررسی مسئله‌های مرتبط با محیط زیست از منظر جامعه‌شناختی هم موجب شناخت بنیادین اجتماعی آن می‌شود و هم از نظر کاربردی می‌توان با شناخت متغیرها و عوامل مرتبط با آن از نتایج حاصل در سیاست‌گذاری و

فکری درباره محیط زیست و چالش‌های مربوط به آن حساسیت دارند و فکر می‌کنند. به عبارت دیگر، «میزان دغدغه‌مندی محیط زیستی افراد یک جامعه از عامل‌های مهم تعیین‌کننده اقدام‌های حفاظتی از محیط‌زیست به-شمار می‌رود» (Passy and Giugni, 2001).
با اهمیت یافتن موضوع محیط زیست در سال‌های اخیر تحقیق‌های متعددی درباره دغدغه‌ها و رفتارهای محیط زیستی و عامل‌های اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر آن‌ها انجام شده است. از میان آثار متعدد منتشر شده چند مورد از پژوهش‌هایی که در این تحقیق از آن‌ها استفاده شده است، در جدول شماره ۱ خلاصه شده‌اند:

برنامه‌ریزی اجتماعی استفاده کرد. «محیط زیست سالم منشاء ایجاد معیشت سالم و از اولین نیازهای اساسی برای ایجاد جامعه پویا به‌شمار می‌آید. دغدغه‌مندی محیط‌زیستی از یک سو به رفتارهای فردی محیط‌زیستی منجر می‌شود و از سویی می‌تواند به کنش‌های جمعی محیط‌زیستی منجر شود» (Dunlap and Mertig, 1991). بیشتر مسئله‌ها و مشکل‌های محیط زیستی که امروزه با عنوان بحران‌های زیستی شناخته می‌شوند بر اثر رفتارها و اقدام‌های انسانی ایجاد شده‌اند، حل این مشکل‌ها و رفع بحران‌های موجود منوط به انجام اقدام‌هایی برای حل آن‌ها است. اما این مسئله درگرو آن است که تا چه اندازه افراد جامعه به لحاظ

جدول ۱- خلاصه پیشینه تجربی تحقیق، متغیرهای مورد بررسی و مهمترین نتایج به‌دست آمده

Table 1. Summary of the experimental background of the research, the studied variables, and their most important results

نتایج مهم Important results	متغیرهای مورد بررسی Variables	جامعه آماری Statistical population	عنوان تحقیق Research title	سال Year	محققان Researchers
کلیه متغیرهای مستقل مورد آزمون با متغیر رفتار محیط زیستی رابطه معنی‌دار دارند فردگرایی، آگاهی محیط زیست و رضایت از زندگی، رفتارهای آگاهی محیط زیستی اثر افزایشی دارند The tested independent variables have a significant relationship with the environmental behavior. Individualism has a decreasing and life satisfaction and environmental awareness have an increasing effect. ردپای بوم‌شناختی فردی با متغیرهای سبک زندگی فردی و سرمایه اقتصادی به‌طور مستقیم و با سرمایه فرهنگی بوم‌شناختی به‌صورت معکوس رابطه دارند. سبک زندگی مصرفی بیشترین تأثیر را بر ردپای بوم‌شناختی دارد Ecological footprint is directly related to lifestyle variables and economic capital and inversely related to ecological cultural capital. Consumer lifestyle has the most profound effect on the ecological footprint I آموزش‌های محیط زیست بر رفتار و ارزش‌گذاری دانش‌آموزان در گروه تحت آزمایش در سه مبحث حفاظت فضای سبز، مدیریت زباله‌های شهری و مدیریت مصرف انرژی به‌طور مشهود تأثیرگذار است اما روی ارزش‌گذاری دانش‌آموزان در زمینه مدیریت زباله‌های شهری بی‌تأثیر است Environmental education affects students' behavior, but it has no effect on students' valuation of waste management	فردگرایی، آگاهی محیط زیست و رضایت از زندگی، رفتارهای محیط زیستی Individualism, environmental awareness and life satisfaction, environmental behaviors ردپای بوم‌شناختی، سبک زندگی فردی و سرمایه اقتصادی، سرمایه فرهنگی بوم‌شناختی Ecological footprint, Individual lifestyle and economic capital, ecological cultural capital پیش‌آزمون - پس‌آزمون و گروه کنترل با ده جلسه آموزشی محیط زیستی Pre-test and post-test and control group with ten environmental training sessions	شهروندان یزد Yazd citizens شهروندان بالاتر از ۱۵ سال تبریز citizens over 15years old in Tabriz دانش‌آموزان دختر مقطع راهنمایی ناحیه ۵ اصفهان Female students at middle school in zone 5 of Isfahan	بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای محیط زیستی Investigation of social factors affecting environmental behaviors تبیین جامعه‌شناختی ردپای بوم‌شناختی Sociological explanation of ecological footprint بررسی اثرگذاری آموزش محیط زیست بر ارزش‌گذاری و رفتار محیط زیستی The effect of environmental education on environmental valuation and behavior	2015 2013 2013	فرهمنند و همکاران Farahmand et al. حاجیلو Hajilou بیدآبادی و همکاران Bidabadi et al.

ادامه جدول ۱- خلاصه پیشینه تجربی تحقیق، متغیرهای مورد بررسی و مهمترین نتایج به دست آمده

Table 1. Summary of the experimental background of the research, the studied variables, and their most important results

نتایج مهم Important results	متغیرهای مورد بررسی Variables	جامعه آماری Statistical population	عنوان تحقیق Research title	سال Year	محققان Researchers
بین سرمایه اجتماعی و رفتارهای مسئولانه محیط زیستی رابطه‌ی معنی داری وجود دارد. There is a significant relationship between social capital and environmentally responsible behaviors	سرمایه اجتماعی و رفتارهای مسئولانه محیط زیستی Social capital environmental behaviors	شهروندان استان کردستان Kordistan Province citizens	بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر رفتارهای محیط زیست Investigating the effect of social capital on environmental behaviors	2012	صالحی و همکاران Salehi et al
دغدغه و دانش محیط زیستی و دانش مصرف انرژی با رفتار مصرف انرژی افراد رابطه‌ی ندارند. اعتماد به نهادهای دولتی و نگرش محیط زیستی در تبیین رفتار محیط زیستی نقش دارد. Concern, environmental knowledge and energy consumption knowledge have nothing to do with people's energy consumption behavior. Trust in governmental institutions and environmental attitudes plays a role in explaining this behavior	دغدغه، دانش و نگرش محیط زیستی، مصرف انرژی، اعتماد به نهادهای اجتماعی Concern, environmental knowledge and attitude, energy consumption, trust in social institutions	شهروندان ارومیه Urmia citizens	بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر رفتارهای محیط زیست Investigation of social factors affecting environmental behaviors	2010	کریمزاده، Karimzadeh
بین سرمایه اجتماعی و ابعاد آن (اعتماد، امنیت و مشارکت) و رفتارهای محیط زیستی مسئولانه ارتباط معنی دار افزایشی وجود دارد. There is a significantly increasing relationship between social capital and its dimensions with environmentally responsible behaviors	سرمایه اجتماعی، رفتارهای محیط زیستی social capital environmental behaviors	شهروندان استان مازندران Mazandaran Province citizens	سرمایه اجتماعی و رفتارهای محیط زیست مسئولانه در شمال ایران Social capital and environmentally responsible behaviors in northern Iran	2009	عقبلی و همکاران Aghili et al.
پوشش رسانه‌ای گرم شدن جهانی، تأثیر مستقیم و مثبت بر رفتارهای محیط زیستی دارد. دولت‌ها می‌توانند با به‌کارگیری رسانه‌ها شهروندان را به کنش‌های مسئولانه محیط زیستی ملزم کنند. Media coverage of global warming has a direct and positive effect on environmental behaviors. Governments can force citizens to take environmentally responsible actions through the media	اعتماد مردم به رسانه‌ها، سواد محیط زیستی، رفتار محیط زیستی People's trust in the media, environmental literacy, environmental behavior	داده‌های پیمایش ملی در تایوان برای نشان دادن اعتماد مردم به رسانه‌ها National survey data on people's trust in the media in Taiwan	کاربرد رسانه، باورهای محیط زیستی، خود اثربخشی و رفتارهای محیط زیستی Media use, environmental beliefs, self-efficacy, and environmental behaviors	2016	هانگ Hung
دغدغه محیط زیستی شامل: نگرانی برای کیفیت محیط زیست، متعصب بودن در مورد محافظت از آن، راهی برای بهبود بخشیدن به محیط زیست است. Environmental concerns include: Concerns about the quality of the environment, being fanatical about protecting it are ways to improve the environment and being	نگرانی از کیفیت محیط زیست، تعصب محافظت از طبیعت، تلاش برای بهبود محیط زیست Concern for environmental quality, nature conservation bias, efforts to improve the environment	استرالیا Australian schools	تأثیر دغدغه محیط زیستی بر استراتژی آموزشی The Impact of Environmental Concern on Educational Strategy	2015	نیوتن و همکاران Newton et al.
آموزش سواد بوم شناختی در قالب برنامه‌های درسی سبب صرفه‌جویی ۱۵ درصدی انرژی توسط دانش‌آموزان در خانه و کاهش ۳۰ درصدی مصرف انرژی در مدرسه‌ها شده است. Teaching ecological literacy has resulted in a 15% energy saving by students at home and a 30% reduction in energy consumption in schools	سواد محیط زیستی، مصرف انرژی Environmental literacy, energy consumption	دانش‌آموزان شبانه روزی آمریکا American boarding school students	تأثیر آموزش سواد محیط زیستی در قالب برنامه درسی بر میزان مصرف انرژی The effect of environmental literacy training in the form of curriculum on energy consumption	2015	کریگ و آلن Cerig and Allen
افزایش آگاهی و درک چالش‌های محیط زیست، مشارکت جوانان را در حفاظت از محیط زیست و شهروندی محیط زیستی را افزایش می‌دهد. Increasing awareness and understanding of environmental challenges increases youth participation in environmental protection and environmental citizenship	شناخت چالش‌های محیط زیست جهانی، آگاهی محیط زیستی، مشارکت محیط زیستی Recognition of global environmental challenges, environmental awareness, environmental participation	جوانان مالزیایی Malaysian youth	فهم شهروندی محیطی در میان جوانان مالزیایی: مطالعه‌ای در مورد ادراک و مشارکت The understanding of environmental citizenship among Malaysian youths: A study on perception and participation	2012	احمد و همکاران Ahmad et al.

چارچوب نظری پژوهش

کیفیت نگرانی‌شان مرتبط است و این که این پیامدها دامن‌گیر خودشان است یا نسل‌های بعدی، در نوع نگرانی‌هایشان تأثیرگذار است. بعد ذهنی دغدغه‌های محیط زیستی بر واژه دغدغه تمرکز دارد که عبارت است از وجوه احساسی، نگرشی، ارزشی و هنجاری این مفهوم. این بعد از مؤلفه‌های مختلفی تشکیل می‌شود. مؤلفه محرک احساسی شامل باورها و نگرش‌ها در مورد مسئله-های محیط زیست است که با آگاهی، ادراک و ارزشیابی میزان جدی بودن مسئله محیط زیست به دست می‌آیند. مؤلفه اراده رفتاری^۳ با مؤلفه اول در ارتباط است و نگرش‌ها و باورها را با عمل پیوند می‌دهد. به نظر شافرین ممکن است افراد به محیط زیست توجه زیادی داشته باشند ولی اگر کمبود دانش و آگاهی داشته باشند موفق به رفتار مناسب نمی‌شوند. با توجه به آنچه تا کنون به آن اشاره شد، مؤلفه‌های سازنده دغدغه محیط زیستی عبارت‌اند از: مؤلفه شناخت، مؤلفه محرک احساسی، مؤلفه اراده رفتاری، مؤلفه رفتار عملی. هر چند چنین مفهوم‌سازی به نظر دقیق می‌رسد ولی هنوز ابهام و تردید درباره این مفهوم در تعریف‌های مختلف که بیان شده وجود دارد (Schaffrin, 2011).

مروری بر منابع نظری مرتبط با سرمایه اجتماعی در نظریه‌های (Bourdieu, 1986)، (Coleman, 1998)، (Putnam, 1995)، (Fukuyama, 1998) بیانگر آن است که سرمایه اجتماعی موجب می‌شود کنش‌های انسانی اجتماعی شود. این مفهوم بر کنش میان انسان‌ها تمرکز دارد و رفتار و نگرش‌های وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین می‌توان انتظار داشت در جامعه‌ای که تهدیدهای محیط‌زیستی با شتابی فزاینده افزایش پیدا می‌کند با تمرکز بر این مفهوم بتوان راهکاری برای مقابله با بحران‌های زیستی یافت (Salehi et al., 2012).

(Putnam, 2001) با تأکید بر هنجارهای مشارکت مدنی معتقد است در جوامع مدنی، سرمایه اجتماعی خصلتی خود تقویت کننده دارند و سبب ارتقاء همکاری،

صاحب‌نظران معاصر جامعه‌شناسی، درباره رابطه انسان و محیط زیست تئوری‌های مختلفی مطرح کرده‌اند، توجه آن‌ها به محیط طبیعی با تأکید بر ایجاد بحران‌های زیستی به دلیل کنش‌های انسانی است و بنابراین برای حل چالش‌های محیط زیست در پی اصلاح کنش‌های اجتماعی می‌باشند. پژوهش حاضر براساس رویکرد جدید نظری، تبیین کننده مفهوم دغدغه محیط زیستی، رابطه سواد بوم شناختی، سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی را با آن بررسی می‌نماید. چارچوب نظری پژوهش بر تئوری‌های جامعه شناختی مرتبط با متغیرهای تحقیق استوار است.

دغدغه محیط زیستی یک باور، موضع و میزانی از نگرانی است که بر اثر احساس کمبود منابع طبیعی در مصرف کننده به وجود می‌آید. «نگرانی محیط زیستی می‌تواند به عنوان محرکی فعال در فرآیند تولید و مصرف محصول‌های سالم و پایدار عمل کند» (Pourjamshidi, 2018). (Dunlap and Jonos, 2002) دغدغه محیط زیستی را به طیف گسترده‌ای از پدیده‌ها و آگاهی نسبت به مسئله‌های محیط زیست معطوف می‌دانند که منعکس کننده نگرش‌ها، معرفت‌ها و تمایلات رفتاری نسبت به محیط زیست است. به اعتقاد (Dunlap and Vanlir, 1980) دغدغه محیط زیستی به مسئله‌ها و مشکل‌هایی اشاره دارند که دولت به صورت جدی به آن‌ها می‌پردازد تا کیفیت محیط زیست را حفظ کند و آن را بهبود ببخشد (Dunlap, 2008). (Schaffrin, 2011) دو بعد عینی و ذهنی را به عنوان ابعاد سازنده دغدغه‌های محیط زیستی فرض می‌کند. بعد عینی بسیار به پیش زمینه‌های فضایی، مکانی و زمانی بستگی دارد، این دغدغه‌ها، ترکیبی از مشکل‌های عینی، تجربه‌های شخصی، چیدمان‌های فیزیکی و فضایی، هویت‌های مکانی و پدیده‌هایی از این قبیل‌اند، همچنین این که افراد بحران‌های محیط زیست را چه زمانی احساس کنند با

مجازات‌ها در افراد جامعه نهادینه می‌شوند و کنش‌های جمعی و همکاری افراد را تسهیل می‌کند (Aghili, 2009) مؤلفه سوم سازنده سرمایه اجتماعی، شبکه‌های اجتماعی است. شبکه شامل مجموعه‌ای از افراد است که روابط و تعاملات بین آن‌ها صورت می‌گیرد (Satin, 2014).

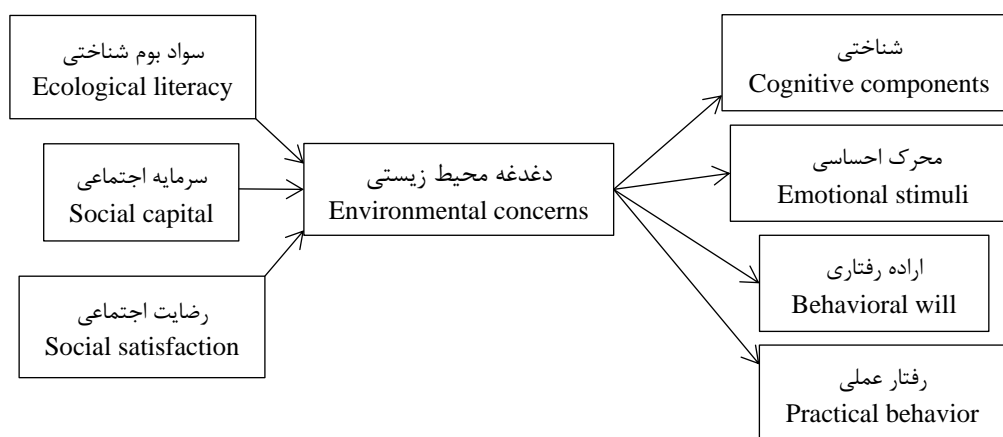
بخش مهمی از سرمایه اجتماعی در ارتباط با کنش‌های حفاظت از آن تحت تأثیر شناخت الگوها و فرآیندهای طبیعی است که برای فهم چگونگی کارکرد طبیعت در حفظ حیات و نقش اجتماعات انسانی ضروری است و به‌عنوان سواد بوم شناختی تعریف می‌شود. سواد بوم شناختی برای حل چالش‌های محیط زیست دغدغه کلان نگر دارد. آموزش سواد بوم شناختی به دانش آموزان و دانشجویان، دانش، ابزار و حساسیت لازم را در آن‌ها ایجاد می‌کند تا ظرفیت برخورد مناسب و بر طبق اصول علمی با محیط زیست را داشته باشند و با نظام‌های ارزشی، ملاحظات اخلاقی، عاطفی و دینی در مورد آن آشنا شوند (Hajilou, 2013). در مجموع به نظر می‌رسد دانش مردم درباره محیط زیست اعم از تجربه مستقیم یا غیرمستقیم آن‌ها بر رفتارها، نگرش‌ها و به‌طور کلی آنچه سبب دغدغه‌های محیط زیستی آن‌ها می‌شود تأثیرگذار است. «سواد محیط زیست در برگیرنده شیوه‌ها، فعالیت‌ها و احساساتی است که ریشه در آشنایی با محیط زیست و شناخت دقیق نسبت به آن دارد» (Roth, 1992).

در نگاه به متغیر رضایت از زندگی دو رویکرد نظری وجود دارد: یکی رضایت از زندگی را مانند یک سازه چند بعدی و دیگری به‌مثابه یک متغیر بسیط و بدون بعد به آن می‌نگرد. در رویکرد اول این سازه به دو نوع ذهنی و عینی بخش پذیر است. رضایت از شغل، رضایت از تندرستی، رضایت از مسکن، انواع عینی و رضایت از خود، رضایت از دوستان و خانواده بخش ذهنی سازه رضایت می‌باشند (Qahraman, 2008) در شرایط اجتماعی مستحکم و پایدار، آرزوهای انسان‌ها از طریق هنجارها تنظیم و محدود می‌شوند. با از هم پاشیدگی هنجارها

مشارکت مدنی، اعتماد اجتماعی و رفاه اجتماعی می‌شود. پاتنام این خصلت خود تقویت‌کنندگی را ناشی از چرخه‌ای می‌داند که در منابع سرمایه اجتماعی وجود دارد. بدین ترتیب سرمایه اجتماعی از نظر پاتنام به مجموعه‌ای از ارتباطات افقی و وجوه گوناگون سازمان‌های اجتماعی نظیر اعتماد، هنجار و شبکه‌ها اطلاق می‌شود که با ایجاد و تسهیل امکانات هماهنگ منافع متقابل و کارایی جامعه را افزایش می‌دهد. در واقع این طور به نظر می‌رسد که سرمایه اجتماعی بالا هزینه‌های اقدام‌های جمعی را کاهش می‌دهد و بدین صورت موجب گسترش این نوع اقدام‌ها می‌شود و به نوعی عمل فرد را در جهت جمعی قرار می‌دهد. بنابراین می‌توان گفت سرمایه اجتماعی چارچوبی برای درک وضعیت رفتار محیط زیستی فراهم می‌کند. از نظر مفهومی، سرمایه اجتماعی وجوه گوناگون سازمان اجتماعی نظیر اعتماد، هنجارهای جمعی و شبکه‌های انسانی را دربرمی‌گیرد که با تسهیل اقدام‌های هماهنگ موجب بهبود کارایی جامعه می‌شوند. اولین مؤلفه سازنده این مفهوم اعتماد اجتماعی است. گیدنز اعتماد را به دو گونه تقسیم می‌کند اولین نوع را اعتماد میان افراد می‌داند و نوع دوم را اعتماد را نهادها یا نظام‌های اجتماعی می‌شمارد (Giddens, 1990). در برخی از مطالعات بخش اول اعتماد را که همان اعتماد میان افراد است به دو بخش اعتماد به بستگان (اعتماد بین شخصی) و اعتماد به غریبه‌ها (اعتماد تعمیم یافته) تقسیم می‌کنند (Salehi et al., 2012). در مورد بخش دوم اعتماد یا همان اعتماد نهادی، گیدنز، رویکردهای اعتماد یا بی‌اعتمادی به نظام‌ها یا نهادهای خاصی را به‌شدت تحت تأثیر تجربه افراد از نقاط دسترسی و همین‌طور دانش‌هایی می‌داند که از طریق رسانه‌های ارتباطی و دیگر منابع در دسترس آن‌ها قرار می‌گیرند (Giddens, 1990). مؤلفه دوم مفهوم سرمایه اجتماعی هنجارهای جمعی است که به دو بخش هنجارهای رسمی و غیررسمی تقسیم می‌شود. هنجارها از طریق آموزش مدنی و

از دست دادن هویت فرهنگی را در پی دارد که نه فقط نارضایتی عمیق، بلکه افزون بر آن ناآرامی‌های سیاسی گسترده را بوجود می‌آورد (Rafipour, 1999). نارضایتی به‌عنوان منشأ حوادث بعدی بر شکل‌گیری دغدغه‌ها و رفتار اجتماعی تأثیر می‌گذارد.

جمع‌بندی مطالب مطرح شده و دیدگاه اندیشمندان حوزه‌های مختلف نشان می‌دهد دغدغه محیط زیست از ابعاد مختلف قابل بررسی است؛ براساس مبانی نظری و پیشینه تحقیق، مدل نظری پژوهش و فرضیه‌های تحقیق حاضر به شکل زیر است:

شکل ۱- مدل تحلیلی تحقیق
Fig. 1- Analytical model of the research

زیرا محقق در صدد کاربرد یافته‌هایش و ایجاد رابطه منطقی میان پژوهش و جامعه می‌باشد. به لحاظ زمانی در زمره تحقیق‌های مقطعی است که در یک برهه زمانی خاصی صورت می‌گیرد. همچنین مطالعه حاضر از نوع مطالعات همبستگی است و رابطه همبستگی بین متغیرها را مورد ارزیابی و سنجش قرار می‌دهد.

شیوه پژوهش، پیمایشی است و داده‌های آن حاصل تجزیه و تحلیل نظرهای پاسخگویان است که با استفاده از ابزار پرسشنامه گردآوری شده است. سؤال‌های پرسشنامه با توجه به فرضیه‌های تحقیق تنظیم شده است. جامعه آماری شامل دانشجویان (مقاطع کارشناسی، کارشناسی ارشد و دکتری) دانشگاه تبریز است که به‌روش

آنومی وضعیت آرزوهای بی حد و حصر پدید می‌آید از آنجا که آرزوهای بی حد به‌طبع نمی‌تواند ارضاء شود، در نتیجه وضعیت نارضایتی اجتماعی ایجاد می‌شود. به عقیده کونینگ در کشورهای توسعه نیافته یک شکل سنتی و پذیرفته شده از فقر وجود دارد که انسان‌ها به آن عادت کرده‌اند اما وقتی از طریق گسترش ارتباطات جمعی با نوع زندگی مرفه‌تر آشنا می‌شوند، شرایط تغییر می‌کند. در پی تضاد این دو عامل، نیازهای بی حد و حصر رشد می‌کنند و پس از آن، حرکت‌های ناگهانی اقتصادی، بسیاری از مواقع یک وضعیت آنومی به شکل گمگشتگی فرهنگی (و

فرضیه‌های پژوهش

بین سواد بوم‌شناختی با میزان دغدغه‌های محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود دارد.
بین سرمایه اجتماعی با میزان دغدغه‌های محیط زیستی رابطه معنی‌دار وجود دارد.
بین رضایت اجتماعی افراد با میزان دغدغه‌های محیط زیستی آن‌ها رابطه معنی‌دار وجود دارد.

مواد و روش‌ها

پژوهش حاضر برای بررسی برخی عامل‌های اجتماعی مرتبط با دغدغه‌های محیط زیستی دانشجویان دانشگاه تبریز انجام یافته و از نوع تحقیقات کاربردی است

نمونه‌گیری سهمیه‌ای تصادفی تعدادی از آن‌ها به‌عنوان نمونه بررسی شده‌اند. حجم کل نمونه از طریق فرمول زیر به‌دست آمده است:

$$n = \frac{Nt^2s^2}{Nd^2+t^2s^2} \quad (1)$$

که در آن حجم جامعه آماری: N ، ضریب اطمینان در سطح اطمینان ۹۵ درصد: t ، در جدول مقادیر استاندارد برابر ۱/۹۶ می‌باشد)، دقت احتمالی مطلوب یا خطای قابل قبول در تحقیق‌های اجتماعی: d ، پیش برآورد واریانس که در مطالعات مقدماتی به‌دست آمده است: s^2 و حجم نمونه آماری: n ، است. تعیین حجم نمونه با توجه به تعیین واریانس متغیر وابسته براساس پیش آزمون با حجم نمونه ۳۵ نفر تعداد ۳۸۷ نفر به‌دست آمده است. اعتبار تحقیق از نوع صوری و با استناد به نظر متخصصان و اساتید در این زمینه به‌دست آمده است. بررسی پایایی گویه‌های پرسشنامه از راه محاسبه آلفای کرونباخ انجام شده است. معناداری آماره‌های محاسبه شده در سطح اطمینان ۹۵ درصد بررسی شده و تجزیه و تحلیل داده‌های به‌دست آمده با نرم افزار SPSS و با ایجاد جدول‌های توصیفی، آزمون‌های تحلیل واریانس و همبستگی انجام شده است.

تعریف نظری و عملی متغیرهای پژوهش

دغدغه محیط زیستی به‌عنوان متغیر وابسته پژوهش مورد سنجش و آزمون قرار گرفته است. این تحقیق، سازه‌های افقی این مفهوم متشکل از ابعاد مؤلفه شناختی، مؤلفه محرک احساس، مؤلفه اراده رفتاری، مؤلفه رفتار عملی را بررسی می‌کند. مؤلفه شناختی بر پایه هوش و منطق افراد شکل می‌گیرد، المان‌های تشکیل دهنده این بعد در رویکردهای نظری دانش و اعتقادات فرد است که برای بررسی آن، دلیل‌های ایجاد مشکل‌های محیط زیستی، راه‌حل‌های این مشکل‌ها و مسئولیت‌پذیری فرد بررسی می‌شود. مؤلفه محرک احساسی بر پایه احساس و ادراک فرد قرار دارد و تشکیل دهنده‌های این بعد

عبارت‌اند از احساس و ارزشیابی‌های فرد از جدی بودن مشکل‌ها و مسئله‌های محیط زیستی. اراده رفتاری بر پایه تعامل احساس و هوش افراد عمل می‌کند به‌طوری‌که سبب کنش فرد براساس آنچه که از دانش و اعتقادات به‌همراه احساسات و ارزش‌گذاری‌های خود به‌دست می‌آورد، می‌شود. مؤلفه رفتار عملی برپایه فعالیت و کنش و عملکرد عینی فرد سنجش و ارزیابی می‌شود. سنجش متغیر وابسته با استفاده از سؤال‌های پرسشنامه استاندارد نگرش محیط زیستی، با نظر به ابعاد و گویه‌های تحقیق Milfont and Duckitt (2010) صورت گرفته و نیز تحقیق Newton et al. (2015) در زمینه دغدغه‌های محیط زیستی انجام شده است. متغیرهای مستقل پژوهش عبارتند از:

سواد بوم شناختی به‌عنوان «درک عمیق و بنیادی نظام‌های دنیای طبیعت، درک روابط و تعامل‌های جهان زندگان و توان برخورد معقول با مسئله‌ها است که باید با شواهد علمی، بی‌طرفی و با توجه به جنبه‌های اقتصادی و اخلاقی محیط زیست با آن‌ها روبرو شود» (Rahadost, 2008). این متغیر با استفاده از سؤال‌های پرسشنامه استاندارد Berry (2007) بررسی می‌شود.

رضایت از زندگی با اقتباس از سؤال‌های پژوهش قهرمان و با سنجش گویه‌های رضایت از محل زندگی، شغل، درآمد، وضعیت تحصیلی، توسعه و روند پیشرفت جامعه، نوع اداره کشور، روابط اجتماعی بررسی می‌شود (Qahraman, 2008).

سرمایه اجتماعی در علوم اجتماعی یک سازه چندبعدی است. در این پژوهش به شکل متغیر سه بعدی متشکل از ابعاد اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و مشارکت‌های اجتماعی بررسی می‌شود. هرکدام از این ابعاد در تحقیق‌های مختلفی که توسط محققان صورت گرفته دارای گویه‌های استاندارد شده است. گویه‌های به‌کار رفته در این پژوهش با اقتباس از پژوهش Moharamdnejad and Tehrani (2010) طرح شده است.

بررسی پایایی ابزار سنجش

به ۰/۷ نزدیکتر و یا بالاتر از آن باشد، می‌توان گفت آن مقیاس دارای پایایی خوبی است (Sarmad *et al.*, 2018). نتایج بررسی پایایی نهایی پرسشنامه تحقیق حاضر، با روش محاسبه آلفای کرونباخ برای هر یک از متغیرهای تحقیق در جدول شماره ۱ آمده است:

محاسبه ضریب آلفای کرونباخ معمول‌ترین روش محاسبه پایایی است. این ضریب نوعی اندازه ثبات درونی است و همانند تحلیل عاملی روشی برای مشاهده شدت همبستگی بین گویه‌ها است. هرچه میزان آلفای کرونباخ

جدول ۲- ضرایب محاسبه شده برای پایایی متغیرها به روش همسازی درونی

Table 2. Calculated reliability of variables

آلفای کرونباخ Cronbach's alpha	تعداد گویه Number	متغیر Variable
0.67	12	سواد بوم شناختی Ecological literacy
0.84	19	سرمایه اجتماعی Social capital
0.79	8	رضایت از زندگی Life satisfaction
0.83	9	دغدغه محیط زیستی Environmental concerns

جدول ۳- نتایج توصیفی وضعیت تأهل و سطح تحصیلات پاسخگویان

Table 3. Descriptive results of marital status and level of education of respondents

درصد Percent	فراوانی Frequency	تحصیلات Education	درصد Percent	فراوانی Frequency	وضعیت تأهل Marital status
0.8	3	کاردانی Diploma	78	302	مجرد Single
54.3	210	کارشناسی Bachelor	15	58	متاهل Married
31.3	121	کارشناسی ارشد Masters	0.8	3	مطلقه Divorced
7	27	دکتری Ph.D.	0.3	1	همسر فوت شده Widowed
6.7	26	بی پاسخ Unanswered	6	23	بی پاسخ Unanswered
100	387	جمع کل Total	100	387	کل Total

نتایج و بحث

یافته‌های توصیفی نمونه مورد بررسی

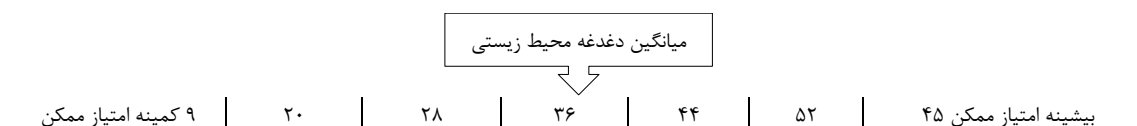
از مجموع ۳۸۷ مورد بررسی شده، ۲۰۶ نفر زن و ۱۸۱ نفر مرد هستند. به این ترتیب زنان ۵۲/۷ درصد و مردان ۴۶/۳ درصد نمونه آماری تحقیق را تشکیل می‌دهند. کمترین سن پاسخگویان ۱۷ سال و بیشترین مقدار آن ۵۰ سال است. میانگین سنی نمونه مورد مطالعه ۲۴/۴۴ سال و انحراف معیار ۴/۵۷ محاسبه شده است. نتایج مربوط به وضعیت تأهل و سطح تحصیلات در جدول شماره ۳ نشان می‌دهد که ۷۸ درصد پاسخگویان مجرد و

۵۴/۳ درصد آن‌ها دانشجویان مقطع کارشناسی می‌باشند. یافته‌های توصیفی متغیرهای مستقل و وابسته متغیر دغدغه محیط زیستی با ۹ گویه در سطح سنجش رتبه‌ای، به صورت طیف لیکرت بررسی شده است، نتایج آماره‌های مربوط به این متغیر در جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که میانگین محاسبه شده ۳۷/۱۷ به دست آمده و به این معنا است که دغدغه‌های محیط زیستی دانشجویان دانشگاه تبریز بیش از نمره متوسط قابل اکتساب در طیف طراحی شده (معادل ۲۷) برای متغیر وابسته است.

جدول ۴- آماره‌های توصیفی متغیر دغدغه محیط زیستی

Table 4. Variable statistics of environmental concerns

کشیدگی Stretching	چولگی Skewness	دامنه Domain	واریانس Variance	انحراف معیار Standard deviation	کمینه Minimum	بیشینه Maximum	میانگین Average	سنجه Index
0.24	-0.69	32	25.51	5.05	13	45	37.17	دغدغه محیط زیستی Environmental concerns

شکل ۲- مکان تقریبی میانگین نمره دغدغه محیط زیستی روی طیف امتیازات

Fig. 2- Approximatly location of the mean environmental concern score on the rating range

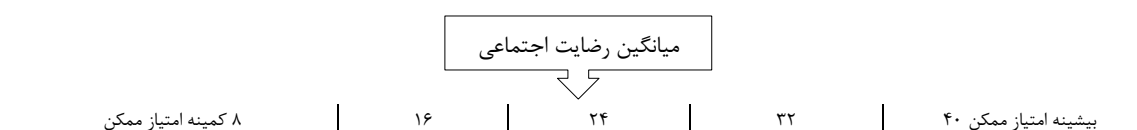
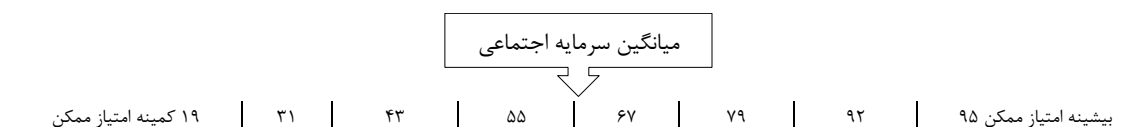
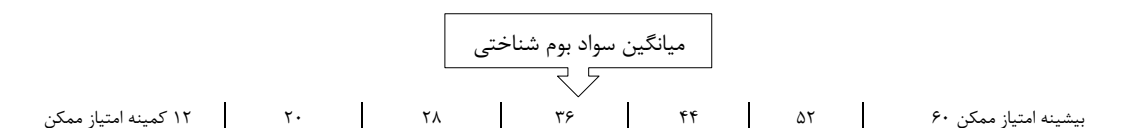
شناختی برابر با ۴۶/۷۷ است که بیش از میانگین طیفی قابل اکتساب آن است. نتایج میانگین نمرات برای سرمایه اجتماعی در بین آزمودنی‌ها برابر با ۵۷/۵۴ و رضایت از زندگی ۴۲/۵۳ است که اندکی بالاتر از میانگین طیفی این متغیرها است.

برای سنجش متغیر سواد بوم شناختی دوازده گویه و برای متغیرهای سرمایه اجتماعی، نوزده گویه و رضایت از زندگی، هشت گویه به صورت طیف لیکرت طراحی شده، نتایج مندرج در جدول شماره ۵، آماره‌های محاسبه شده برای این متغیرها را نشان می‌دهد. میانگین کل سواد بوم

جدول ۵- نتایج توصیفی متغیرهای سواد بوم شناختی، سرمایه اجتماعی و رضایت اجتماعی

Table 5. Descriptive results of the independent variables

کشیدگی Stretching	چولگی Skewness	دامنه Domain	واریانس Variance	انحراف معیار Standard deviation	کمینه Minimum	بیشینه Maximum	میانگین Average	سنجه Index
0.2	0.37	30	33.41	5.25	29	59	46.77	سواد بوم شناختی Ecological literacy
-0.10	0.06	56	92.42	9.61	30	86	57.54	سرمایه اجتماعی Social capital
-0.51	0.13	27	32.38	6.69	8	35	20.78	رضایت از زندگی Life satisfaction

شکل ۳- مکان تقریبی میانگین متغیرهای مستقل روی طیف امتیازات

Fig. 3- Approximate location of the mean of the independent variables on the rating range

چندگانه ابتدا شرط هم‌خطی بودن بررسی شده است. جدول شماره ۷ نتایج عدم همبستگی متغیرهای موجود در معادله رگرسیونی را نشان می‌دهد. نتایج حاصل گویای همبستگی ناچیز بین متغیرهای مستقل است و رابطه چندخطی وجود ندارد.

جدول شماره ۸ نتایج آزمون رگرسیون گام به گام متغیرهای مستقل و وابسته پژوهش را نشان می‌دهد. ضریب استاندارد^۴ برای مقایسه سهم تأثیر هر یک از متغیرها می‌باشد. وقتی واریانس‌های تبیین شده به وسیله همه متغیرهای دیگر در مدل کنترل شده باشند و در سطح اطمینان ۹۵ درصد، تنها متغیر باقی مانده در معادله رگرسیون از بین متغیرهای مورد آزمون، متغیر سواد بوم‌شناختی است. آماره مربوط به ضریب تبیین این متغیر گویای آن است که در شرایط آزمون، ۷/۹ درصد از تغییرات دغدغه‌های محیط زیستی به وسیله این متغیر تبیین می‌شود.

بررسی روابط دو متغیره بین متغیرهای مستقل با دغدغه محیط زیستی:

سطح سنجش متغیرهای مورد بررسی فاصله‌ای و توزیع آن‌ها نزدیک به توزیع نرمال است. بنابراین از ضریب همبستگی پیرسون برای بررسی رابطه بین تک تک متغیرهای مستقل با دغدغه محیط زیستی استفاده شده است. براساس نتایج آزمون در جدول شماره ۶، رابطه معنادار مثبت و مستقیم بین سواد بوم‌شناختی و دغدغه محیط زیستی وجود دارد اما دو متغیر دیگر تحقیق در سطح اطمینان مورد بررسی رابطه معنی‌داری با متغیر وابسته تحقیق ندارند.

تحلیل استنباطی چند متغیره

آزمون رگرسیون برای بررسی رابطه چند متغیر و پیش‌بینی تأثیر اندازه تغییر متغیر وابسته به ازاء تغییر متغیر مستقل به کار می‌رود ولی لازم است شروط و پیش-فرض‌های رگرسیون برقرار باشد. برای محاسبه رگرسیون

جدول ۶- نتایج محاسبه ضریب همبستگی پیرسون متغیرهای مستقل با دغدغه محیط زیستی

Table 6. Results of Pearson correlation coefficient between independent variables and environmental concerns

معنی‌داری Significance	ضریب همبستگی پیرسون Pearson correlation coefficient	متغیر Variable
0.000*	0.422	سواد بوم‌شناختی Ecological literacy
0.581 ^{ns}	0.028	سرمایه اجتماعی Social capital
0.08 ^{ns}	-0.089	رضایت اجتماعی Social satisfaction

جدول ۷- نتایج آزمون همبستگی برای متغیرهای مستقل تحقیق

Table 7- Results of calculating correlation coefficient of independent variables

رضایت اجتماعی Social satisfaction	سرمایه اجتماعی Social capital	سواد بوم‌شناختی Ecological literacy	دغدغه محیط زیستی Environmental concerns
0.089	0.028	0.422	-
-0.020	-0.061	-	سواد بوم‌شناختی Ecological literacy
-0.014	-	-	سرمایه اجتماعی Social capital

جدول ۸- نتایج آزمون رگرسیون
Table 8. Results of the regression test

ضریب تبیین R ²	همبستگی		فاصله اطمینان		معناداری Significance	ضریب استاندارد Standard coefficient Beta	ضریب غیراستاندارد Non-standard coefficient B	مدل Model
	کهرتر Minor	جزئی Partial	محدوده پایین Low range	محدوده بالا High range				
			7.575	39.762	0.168		4.344	ضریب ثابت Constant coefficient
0.079	0.173	0.187	0.353	1.142	0.000*	0.281	0.27	سواد بوم شناختی Ecological literacy

گفت بخش نگرش نظریه رفتاری با بعد شناخت دغدغه محیط زیستی و همچنین هنجارهای ذهنی با بعد محرک احساسی همسو هستند. کنترل رفتار درک شده را می-توان هم ارز با بعد اراده رفتاری دغدغه محیط زیستی دانست بنابراین رفتار عملی همان رفتاری است که در نظریه مذکور در نهایت به عنوان رفتار واقعی تجلی می‌یابد. نبود ارتباط بین دو متغیر سرمایه اجتماعی و رضایت اجتماعی با متغیر وابسته با توجه به این که مقدار آن‌ها در حد متوسط جامعه مورد بررسی است گویای آن است که وضعیت سازنده‌های این متغیر شامل اعتماد اجتماعی، مشارکت و شبکه‌های اجتماعی در جامعه مورد مطالعه قابل تأمل و بررسی خردتر است. نتیجه حاصل با نتایج تحقیق‌های (Salehi et al. 2016) و (Aghili et al. 2009) که به اهمیت رابطه بین سرمایه اجتماعی و بویژه مؤلفه اعتماد اجتماعی آن با رفتار محیط زیستی تأکید می‌کنند، همسو است. براساس نظریه گیدنز، اعتماد به دو بخش اعتماد میان افراد و اعتماد به نهادها یا نظام‌های اجتماعی تقسیم می‌شود (Giddens, 1990). اعتماد میان افراد نیز به دو قسمت اعتماد بین شخصی و اعتماد تعمیم یافته تقسیم می‌شود. به نظر گیدنز، اعتماد نهادی تحت تأثیر تجربه افراد و دانشی که از طریق ارتباطات جمعی به او می‌رسد قرار دارد. هنجارها نیز از طریق آموزش مدنی نهادینه می‌شوند و همه آن‌ها از طریق شبکه تعاملات افراد در جامعه تسری می‌یابد. از این رو، نبود رابطه بین متغیر سرمایه اجتماعی با دغدغه‌های محیط زیستی که یکی از

به طور کلی نتایج مبتنی بر آزمون فرضیه‌های پژوهش در سطح اطمینان ۹۵ درصد گویای تأیید فرضیه رابطه دغدغه‌های محیط زیستی با سواد بوم شناختی افراد است. نتایج حاصل از محاسبه ضریب همبستگی پیرسون گویای آن است که بین سواد بوم شناختی با متغیر وابسته رابطه معنادار وجود دارد ولی بین سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی با میزان دغدغه محیط زیستی رابطه معنا دار مشاهده نمی‌شود. با استناد به نتایج آزمون رگرسیون می‌توان گفت حدود ۸ درصد از تغییرات متغیر دغدغه محیط زیستی به وسیله متغیر سواد بوم شناختی تبیین می‌شود.

نتیجه‌گیری

نتایج حاضر، حاصل از یافته‌های تحقیق با هدف بررسی دغدغه‌های محیط زیستی دانشجویان دانشگاه تبریز و عامل‌های اجتماعی مرتبط با آن است و از بین متغیرهای مورد بررسی، نتایج مربوط به متغیرهای مستقل سواد بوم شناختی، سرمایه اجتماعی، و رضایت از زندگی مطالعه شده‌اند. براساس نظریه‌های مطرح شده در چهارچوب نظری، رفتار توسط مقاصد، تمایلات رفتاری و این تمایلات به وسیله نگرش و هنجارهای ذهنی درک و تعیین می‌شود. با توجه به مؤلفه‌های شناخت، محرک احساسی، اراده رفتاری و رفتار واقعی که در این پژوهش برای سنجش دغدغه محیط زیستی در نظر گرفته شده می‌توان

بر اساس نظریات مورد استناد پژوهش، انتظار می‌رود هر چه محیط زندگی افراد از امکانات بیشتری برخوردار باشد، آن‌ها توجه بیشتری به مسئله‌های محیط زیستی نشان دهند و بنابراین ساکنان شهرهای بزرگ دغدغه‌های محیط زیستی بیشتری داشته باشند. ساکنان منطقه‌های روستایی که معیشتشان وابسته به محیط طبیعی است به بهره‌برداری از آن برای توسعه اقتصادی اولویت بیشتری می‌دهند در حالی که شهرنشینان بیشتر در معرض کاستی‌های مرتبط با محیط زیست از جمله افزایش آلودگی‌های محیط زیستی هستند در نتیجه وضعیت نارضایتی اجتماعی از زندگی در آن‌ها ایجاد می‌شود. (Farahmand *et al.* (2015) نیز در نتایج خود به این نکته اشاره کرده‌اند که رضایت از زندگی اثر افزایشی بر رفتارهای محیط زیستی دارد. رفیع پور در نظریه‌های خود به این نکته تأکید می‌کند که نارضایتی ناشی از تضاد نیازها و شرایط موجود است (Rafipour, 1999)، از این رو نبود رابطه بین رضایت از زندگی و رفتارهای محیط زیستی دانشجویان را می‌توان ناشی از آن دانست که بخش ذهنی سازه رضایت از زندگی شامل متغیرهایی نظیر رضایت از خود، رضایت از دوستان و روابط خانوادگی بر بخش عینی آن که در ارتباط مستقیم با مسئله‌هایی نظیر رضایت از شغل، رضایت از تندرستی، رضایت از مسکن است و منجر به ایجاد نارضایتی می‌شود غلبه دارد.

بر اساس نتایج حاصل پیشنهاد می‌شود: با توجه به رابطه به نسبت قوی و درصد تبیین متغیر سواد بوم شناختی که توانسته به تنهایی حدود ۸ درصد از تغییرات متغیر وابسته را تبیین کند، افزایش دانش و آگاهی در ایجاد دغدغه محیط زیستی مؤثر است. بنابراین باید ایجاد دانش، شناخت، آگاهی و اطلاع رسانی در این زمینه افزایش یابد. نهادهای آموزشی مانند مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها باید وظیفه مهمی را برعهده گیرند. با توجه به توسعه روز افزون استفاده از فضای مجازی و تأثیر آن در زندگی روزمره، طراحی آموزش‌های صحیح برای افزایش دانش

موارد دغدغه‌های اجتماعی است موضوعی است که بسیار قابل تأمل و نیازمند بررسی جداگانه می‌باشد.

از طرفی با توجه به اینکه جامعه آماری مورد پژوهش، دانشجویان دانشگاه هستند. این که عامل سواد محیط زیستی تأثیری عمده بر نگرانی‌های افراد دارد به خوبی قابل تبیین است زیرا ابعاد و گویه‌های متغیر سواد محیط زیستی مربوط به دانش و اطلاعات محیط زیستی است. با توجه به اینکه اطلاعات و آگاهی افراد از مسئله‌های محیط زیستی به سبب میزان تحصیلاتشان بالاست و با در نظر گرفتن این موضوع که آگاهی و دانش به عنوان یک مؤلفه اصلی دغدغه محیط زیستی در این تحقیق مطرح است، می‌توان گفت سواد محیط زیستی افراد تأثیر زیادی بر دغدغه محیط زیستی آن‌ها دارد. این نتیجه به طور کامل با یافته‌های (Karimzadeh and Salehi (2010)، (Hajilou (2014)، (Adhami and Akbarzadeh (2011)، (Farahmand *et al.* (2015) و (Hungn (2015) همسو است. یافته‌ها نشان می‌دهد زمانی که افراد درباره مسئله‌های محیط زیست شناخت بیشتری پیدا می‌کنند، توجه بیشتری نسبت به بحران‌های زیستی پیدا می‌کنند، آن‌ها متوجه می‌شوند منابع و ذخایر معدنی جهان پایان ناپذیر نیستند و به سرعت در حال مصرف‌اند، دمای کره زمین پیوسته گرمتر می‌شود، دریاها در حال آلوده شدن و جنگل‌ها در حال نابودی‌اند و این‌ها همه امکان بروز مشکل در زندگی را برای افراد به همراه دارد. این به نوبه خود بسترساز افزایش توجه و عمل برای رسیدگی و اقدام برای حل مشکل‌های محیط زیستی رافراهم می‌کند، افزایش آگاهی نه تنها آن دسته از آسیب‌ها و مشکل‌های محیط زیستی که افراد به طور مستقیم با آن درگیر هستند و موجب نگرانی آن‌ها می‌شوند بلکه سایر مسئله‌هایی که پیشتر از آن‌ها اطلاع کافی نداشتند را به دغدغه بدل می‌سازد و نقش دانشگاه در این رابطه بلامنازع است.

یافته مهم دیگر این تحقیق نبود رابطه میان دغدغه‌های محیط زیستی و رضایت از زندگی است.

و تمام نهادهای فرهنگی مرتبط با خانواده‌ها استفاده کرد. در این صورت شهروندان توجه بیشتری به مسئله‌های محیط زیست نشان می‌دهند. همچنین نهادهای مرتبط با ارتقاء رفاه اجتماعی و ایجاد رضایت از زندگی با برنامه‌ریزی در این زمینه می‌توانند در افزایش سرمایه اجتماعی و رضایت از زندگی در ارتباط با دغدغه‌های زیستی تأثیرگذار باشند.

پی‌نوشت‌ها

¹ Survey method

² Environmental Performance Index

³ Behavior intention

⁴ Beta

Adhami, A. and Akbarzadeh, A., 2011. Investigation of cultural factors affecting Tehran's environmental conservation (case study 5 and 18). *Shooshtar Social Sciences*. 12, 113-140.

Aghili, S.M.; Khoshfar, G. and Salehi, S., 2009. Social capital and responsible environmental behaviors in northern Iran (case study: Gilan, Mazandaran and Golestan Provinces). *Journal of Agricultural Sciences and Natural Resources*. 16, 251-236.

Barry, J., 2001. *Environment and Social Theory*, Translated by Hassan Chavoshian. Environment Organization, Tehran, Iran.

Cassell, P., 1993. *The Giddens Reader*, Translated by Hassan Chavoshian. Gognous Press, Tehran, Iran.

Castells, M., 2005. *The Information Age: Economics, Society and Culture*, Volume 2 and 1, Translated by Hassan Chavoshian, Tarh e No publication, Tehran.

Chung, E. and Fischer, E., 2011. When conspicuous consumption becomes inconspicuous:

عمومی در زمینه محیط زیست نیز یکی از طرفندهای مهم آگاهی‌رسانی و آموزش محسوب می‌شود.

نبود سرمایه اجتماعی در ارتباط با محیط زیست خطرهای بی‌شماری را برای آن دارد از آن جمله می‌توان به خارج شدن موضوع محیط زیست از فهرست اولویتهای و دغدغه‌های زندگی اجتماعی اشاره کرد که بحران‌های فراوانی را برای جامعه رقم می‌زند. حساس نمودن گروه‌های اجتماعی با افزایش اعتماد اجتماعی، بستر ساز مشارکت اجتماعی در محافظت از منابع طبیعی و محیط زیست را به همراه خواهد داشت. برای اطلاع‌رسانی، آموزش و جلب مشارکت اجتماعی می‌توان از نهادهایی مانند مراکز بهداشت منطقه، مدرسه‌ها، مطبوعات محلی

منابع

the case of the migrant Hong Kong consumers. *Journal of Consumer Marketing*. 18, 474- 488.

Dahly, D.L. and Adir, L.S., 2007. Quantifying the urban environment :a scale measure of urbanicityoutperforms the urban-rural dichotomy. *Social Science & Medicine*. 64, 1407-1419.

Dunlap Riley, E., 2008. The new enviromental paradigm. *Journal of Enviromental Education*. 40(1), 3-18.

Farahmand, M., Shokoufifar, K. and Seyar Khalaj, H., 2015. Investigating social factors affecting environmental behaviors (case study: Citizens of Yazd). *Urban Sociological Studies*. 4(10), 109-141. (In Persian).

Gelfand, M.J. and Triandis, .H.C., 1996. Individualism versus collectivism or versus authoritarianism. *European Journal of social Psychology*. 26, 397-410.

Giddens, A., 1999. *Runaway World: How Globalization is Reshaping Our Lives*. Taylor & Francis, UK.

- Giddens, A.; 1990. *The Consequences of Modernity*. Stanford University Press, USA.
- Hajilou, F., 2014. Sociological explanation of the ecological footprint and its affecting factors (case study of Tabriz City). Ph.D. Thesis, University of Isfahan, Iran.
- Hung, H.; 2015. Media use, environmental beliefs, self-efficacy, and environmental behaviors. *Journal of Business Research*. 69(6), 2206-2212.
- Khajenouri, B., Parnian, L. and Jafari, M. 2013. The study of the relationship between cultural globalization and individualism and youth collectivism, The case study of shiraz. *Applied Sociology*. 4, 43-66.
- Karimzadeh, S. and Salehi, S., 2010, Study of the relationship between environmental knowledge and environmental behaviors. *Cultural Studies and Communication*. 7(24), 159-173.
- Milfont, T.L. and Duckitt, J., 2006. Preservation and utilization: understanding the structure of environmental attitudes. *Journal of Medio Ambiente y Comportamiento Humano*. 7(1), 29-50.
- Moharamdnejad, N. and Tehrani, M., 2010. A review of social theories and environmental management. *Human and Environmental*. 1, 3-11. (In Persian).
- Navvah, A., Forutan Kia, S. and Porteraroni M. 2011. Investigating the relationship between religion level with citizens' values and environmental behaviors. *Urban Sociological Studies*. 1, 77-97. (In Persian).
- Newton, J.D., Tsarenko, Y., Ferraro, C. and Sands, S., 2015. Environmental concern and environmental purchase intentions: the mediating role of learning strategy. *Journal of Business Research*. 68(9), 1974-1981.
- Passy, F. and Giugni, M., 2001. Social networks and individual perceptions: explaining differential participation in social movements. *Sociological Forum*. 16(1), 123-153.
- Pourjamshidi, H., Mahdizadeh, H., Gholamrezaii, S. and Shiri, N., 2017. Factors affecting the tendency to sustainable consumption behavior: the study of Khorramabad city. *Quarterly Journal of Environmental Education and Sustainable Development*. 4, 55-64.
- Pretty, J., 2003. Social capital and the collection management of recourse. *Science*. 302(5652), 1912-1914.
- Putnam, R.D., 2001. *Democracy and modern traditions*. Translated by Mohammad Taghi Delforuz, Salam Publication, Tehran, Iran.
- Qahraman, A., 2008. A Study of the concept of life satisfaction and its assessment among girls and boys students. *Quarterly Journal of Culture and Society Youth Research*. 4, 81-106.
- Rafipour, F., 1999. Changing values in cinema and press mirrors. *Culture and Communication Studies*. 14, 26-30.
- Rahadost, B., 2008. Phenomenology, environmental literacy. *Journal of Aesthetics*. 18, 124-109.
- Roth, C.L., 1992. *Environmental lateracy :its roots, evolution and direction in the 1990s*. ERIC Publications, Washington, DC, USA.
- Salehi, S., Kabiri, A. and Karimzadeh, S., 2016. Investigating the role of gender in environmental orientation (case study: Shahroumieh). *Journal of Urban Sociological Studies*. 1, 149-161. (In Persian).

Sarmad, Z., Bazargan, A. and Hejazi, E., 2018. Research methods in behavioral sciences. Agah Publications, Tehran, Iran.

Satin, P., 2014. An Introduction to Environmental Sociology, Translated by Sadegh Salehi. Samt Publications, Tehran, Iran.

Schaffrin, A., 2011. No measure without concept. A critical review on the conceptualization and measurement of environmental concern. *International Review of Social Research*. 1(3), 12-30.

Sheth, J., Nirmal, N., Sethia, K. and Shanthi, S., 2011. Mindful consumption: a customer-centric approach to sustainability. *Journal of the Academy of Marketing Science*. 39, 21–39.

Shirani Bidabadi, E., Larijani, M. and Faraj Elahi, M., 2013. the effect of urban environmental education on valuation and environmental behavior of middle school female students in district 5 of Isfahan Province. *Environmental education and sustainable development*. 4(2), 30-37.

Vaghafi, A. and Haghghatian, M.S., 2013. Investigating the impact of cultural capital (institutional dimension) on environmental social behaviors with sustainable urban development approach (case study: Shiraz City). *Journal of Urban Economics and Management*. 8, 65-47.

Environmental Sciences Vol.18 / No.4 / Winter 2021

69-86

The relationship between ecological literacy, social capital and social satisfaction and environmental concerns (case study: students of the University of Tabriz)

Fattaneh Hajilou*, Mohammad Bagher Alizadeh Aghdam and Solmaz Saghali

Department of Social Sciences, Faculty of Law and Social Sciences, University of Tabriz, Tabriz, Iran

Received: 2020.05.16

Accepted: 2020.07.08

Hajilou, F., Alizadeh Aghdam, M.B. and Saghali, S., 2021. The relationship between ecological literacy, social capital and social satisfaction and environmental concerns (case study: students of the University of Tabriz). *Environmental Sciences*. 18(4):69-86.

Introduction: The concept of environmental concern has been studied for many years with various theoretical backgrounds in the social sciences and psychology. In recent years, however, this concept has been separated from other concepts related to the environment and is considered a variable consisting of objective and subjective concepts and has horizontal and vertical dimensions. The present study investigated the relationship between several social factors and constructive components of the horizontal dimension of environmental concerns based on Schaffrin's theory, which includes emotional stimulus, the cognitive component, behavioral will, and practical behavior dimensions.

Material and methods: This paper is an applied and cross-sectional research, which has been done by survey method and its data was collected with questionnaires. Also, it is a correlational research and tests the relationship between variables by calculation of correlation coefficients. The statistical population of the research was the University of Tabriz's students and its target sample was 387 that was determined by Cochran's formula and the quotas of all university faculties were examined using sampling. Data collection tools were the standard environmental attitude, social capital, and life satisfaction questionnaires. Data analysis was performed with SPSS software.

Results and discussion: The research findings showed that the environmental concern of students of the University of Tabriz was 37.17, which was more than the average obtainable score. The findings also showed that the environmental literacy variable with a standard coefficient of 0.281 had a significant relationship with students' environmental concerns, but the two variables of social satisfaction and social capital did not have a

---

* Corresponding Author: *Email Address*. fhajilou@tabrizu.ac.ir
<http://doi.org.10.29252/envs.18.4.69>

significant effect on the environmental concerns.

Conclusion: The type and extent of environmental concerns of individuals depend on their level of knowledge about the peripheral processes of their living environment, so one of the most important factors in environmental protection is increasing the knowledge and ecological literacy of individuals.

Keywords: Environmental concerns, Schaffrin, Ecological literacy, Practical behavior.